

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Sudbina jednog imigranta: Dva života za cijenu jednog

Kad postaneš imigrant, izgubio si ili si na putu da izgubiš mnogo: svoju zemlju, svoj jezik, svoju kulturu, svoje prijatelje. Ali ti isto tako dobijaš mnogo: novu zemlju, nove spoznaje, novo iskustvo, a možda i nove prijatelje. Napetost između gubitka i dobitka—rubrike rashoda i rubrike prihoda na računu tvog života—stvara ti dojam da živiš dva života, jedan koji si ostavio za sobom, i drugi koji trenutno živiš. Svoj stari život još nisi sasvim napustio, a u novi još nisi potpuno uvučen.

Kad smo moja porodica i ja stigli u Ameriku, nismo promijenili samo kontinente nego i cijele svjetove, a to nikad nije lako. To nije bilo lako za mene uprkos tome što sam u svom profesionalnom životu bio duboko vezan za zemlju svoje imigracije: bio sam nastavnik engleskog na Univerzitetu u Sarajevu a akademsko područje su mi bile američke studije, proučavanje Sjedinjenih Američkih Država. Na svojim časovima u Sarajevu pokušavao sam objasniti ponešto iz američke kulture i sebi i svojim studentima—težak zadatak u oba slučaja—ali sam volio stalni izazov upoređivanja američke kulture s svojom vlastitom. Moj pristup je uključivao materijal iz historije, književnosti, umjetnosti, jezika, izučavanja krajolika, antropologije i svega drugog što hvata bit i izražava neku važnu značajku američkog života.

Amerika me se oduvijek doimala toliko različitom od mog dijela svijeta da sam dugo mislio o njoj kao o čudnoj i egzotičnoj zemlji, s njenim artefaktima, sportovima, obrascima ponašanja, malim stvarima i velikim. Ta čudnost Amerike je bila ono što me je, uvjeren sam, privuklo američkim studijama. Jednom sam napravio listu upadljivo drukčijih stvari koje čovjek iz jugoistočne Evrope ubrzo uoči u Sjedinjenim Državama: prozori što idu gore-dolje, kao giljotina, i ne otvaraju se unutra; kugle na vratima umjesto kvaka; mreže na vratima i prozorima; voda u klozetskim šoljama; gorionici s namotajima na električnim štednjacima; drukčije mjere i veličine; drugi napon struje; više statičkog elektriciteta; “fontane” za piće u zgradama; relativno odsustvo duhanskog dima; sportovi poput “fudbala” i bejzbola; prazne ulice; travnjaci ispred kuća (i motorne kosilice, s njihovim karakterističnim i neizbježno američkim zvukom, za razliku od, recimo, isto tako neizbježnog evropskog zvuka koji označava puni sat na radiju); zidni kalendari umotani u celofan koji izgledaju kao stari LP albumi; kratice kao imena radio-stanica; kraći a širi papir za printer.

Postati imigrant u odrasloj ili zrelijoj dobi je posebno teško jer se tvoj prethodni život isprepliće s tvojim imigrantskim životom na mnogo neočekivanih načina. Tako moja dva života, jedan u Bosni (ili bivšoj Jugoslaviji), a drugi ovdje, u Americi, stalno dolaze u sukob i ja neprekidno poredim i suprotstavljam dvije zemlje jednu drugoj, stalno

“prevodeći” s jedne na drugu. Ovo se, naravno, također odnosi na moju jezičku situaciju, moj lingvistički identitet, gdje se neka vrsta prevođenja stalno dešava između mog maternjeg jezika i engleskog. Ja “prevodim” između svoja dva života i u drugim, često možda manje važnim stvarima. Na primjer, uvijek moram razmišljati da li je datum poput 08/06/06 zaista 6. avgust ili 8. juni (kao što je u Evropi), ili da li se Dan sjećanja (Memorial Day) ili Dan rada (Labor Day) slavi u maju (jer je u ostalom dijelu svijeta praznik rada u maju), ili koliko je čovjek visok u stopama i inčima, ili kolika je u celzijima toplota od 98 farenhajta, često obogaćena vlagom, i da li se to može porediti s bilo čim iz mog ranijeg iskustva (ne može).

Čim postaneš imigrant, sve se neopozivo mijenja u tvom životu: prostor, krajolik, klima, ljudska geografija—pa čak i osjećaj vremena. Ovo posljednje, vrijeme, okreće se protiv tebe: u novoj zemlji i u novom životu, ti stalno zaostaješ; želiš da ideš ukorak sa stvarima i događajima, da dođeš tamo gdje su i drugi jer se toliko toga desilo kad nisi bio tu. Treba ti toliko praktičnih informacija, na primjer, da stalno postavljaš pitanja i stoga osjećaš da kaskaš za drugima, da si trapav i zastario. Američko društvo je inače “neprozirnije” u ovom temeljnom informacijskom pogledu: kao došljak, tu teže nego drugdje saznaješ o ljudima kao pojedincima, o njihovom privatnom životu ili o hijerarhijskom odnosu među njima (kad je riječ o moći, recimo). U Americi u ovom pogledu imaš utisak da ljudi općenito govoreći ne znaju mnogo o drugima, da desna ruka ne zna šta radi lijeva. Ali čudno je da te ovo stanje neznanja nekako čini mlađim, jer poput mlade osobe postavljaš osnovna pitanja i imaš osjećaj novog početka, saznavanja i istraživanja, osjećaj inicijacije. A počinjanje iznova te drži budnim.

S druge strane, kad posjetiš svoju staru zemlju, uprkos promjenama koje vidiš, tvoje lično vrijeme izgleda kao da je stalo u onom trenutku kad si otišao jer se sjećaš tamošnjeg života koji je ostao zastalno fiksiran u tvojim uspomenama. Tamo si ti stari ti (ili bar tako zamišljaš) jer nisi živio kroz sve one promjene što su se desile. A tako te vide i prijatelji, poznanici i rodbina iz stare zemlje—kao starog tebe; ono što sada radiš i kako živiš u novoj zemlji ih zapravo ne zanima; o “novom” tebi nisu znatiželjni. Ti si za njih praktično nestao—“otišao na zapad” (“gone west” je stara američka metafora za nestanak ili smrt). Pitaš se jesu li ljudi uvijek bili tako usredsređeni na sebe ili su to postali samo zbog tebe.

Psihološki, imigranta ka zavičaju vuče sila sjećanja i to je značajna interferencija, nešto što stalno obitava u njegovom novom svijetu. (Interferencija je i lingvistički pojam koji objašnjava smetnje koje uzrokuje naš maternji jezik kad nastojimo naučiti strani jezik—maternji jezik nam je stalno na putu i vuče nas nazad, otežavajući nam savladavanje čudnih glasova i reda riječi u novom jeziku, na primjer). Ovo sjećanje na stare stvari kod mene često počinje kao vizeulna predodžba; tako, na primjer, kad sam kraj jezera Michigan, blizu kojeg trenutno živim, moja podsvijest me prenosi do Jadranskog mora, velike i meni bliske vodene površine u mom ranijem životu i zemlji. Tamnoplavi oblaci što se pred oluju gomilaju na horizontu ovdje na ravnom Srednjem zapadu mi se često čine kao daleke planine, poput onih što okružuju moj rodni grad. Stambene višespratnice u Americi s malim identičnim balkonima koje su odraz prenapučenosti u stanovanju, zgrade koje nikad nisam volio kao arhitekturu, asociiraju na staru zemlju, na osjećaj zajednice i ljudske bliskosti. I—možda najčudnije—kad osjetim miris duhana u zraku, što je mnogo rjeđe nego u staroj zemlji, a pušenje inače ne podnosim, to me smjesta prenese u jednu drugu geografiju i u moj raniji život.

Sve je ovo, naravno, nostalgija, onaj stalni pratilac imigrantskog života. Iako je to univerzalni ljudski sentiment, nostalgiju je teško precizno definirati, a to potvrđuje i bogata nijansiranost ovog pojma u raznim jezicima. Riječ nostalgija, kako nas podsjeća Milan Kundera, potiče od grčkih riječi “nostos” (povratak) i “algos” (patnja, bol)—dakle, patnja zbog nemogućnosti povratka. Ali različiti oblici ove riječi i njene značenjske nijanse u evropskim jezicima (od kojih neki ne upotrebljavaju grčku riječ), opisuju raznolika stanja i osjećanja, kao što su čežnja za zavičajem, bol zbog odsutnosti, usamljenost ili neznanje o onome što se dešava u rodnoj zemlji (ovo posljednje, na primjer, izražava španska riječ añoranza, izvedena od latinskog ignorare).

Zbog udaljenosti koju je prevalio i promjena koje je doživio, imigrantu zavičaj izgleda bolji i ljepši no što je u stvarnosti bio, poprimajući novu i veću vrijednost. To i ja osjećam kad se vratim u staru zemlju. Kad sam nakratko u Sarajevu, miris zraka u ljetnoj noći je prosto opijajući i ne može se uporediti ni sa čim u Americi, a ona brda obrasla borovinom čine mi se ljepšim, sad kad živim drugdje, nego ikad prije. Ali nostalgija je ponajviše osjećaj da ti nedostaju ljudi, oni s kojima sam živio i radio, i onaj referentni okvir koji sam s njima dijelio. Nedostaje mi fini gradski život Sarajeva, njegov posebni humor, ironija, kako blaga tako i jetka, te njegova otvorenost kao svijetu. Ali, dosta toga je nestalo u posljednjem ratu pa je i moja nostalgija u ovom pogledu ne samo geografska već i “istorijska”— čežnja za prošlim, što je možda pretežna vrsta nostalgije. Bosna za mene postaje zemlja sjećanja, da upotrijebim izraz koji Denis de Rougemont-a koristi za Evropu—“la patrie de la mémoire”.

Nostalgija, iako istinsko osjećanje, jeste i ugodna laž. “Kako je naša zemlja lijepa kad na nju gledamo i o njoj mislimo izvana!” kaže Miguel de Unamuno. Jedan drugi pisac, V.S. Naipaul, nudi u romanu Okuka na rijeci (A Bend in the River, 1979) praktičan lijek za nostalgiju, a to je često putovanje avionom:

Avion je divna stvar. Još si ne jednom mjestu kad stigneš na drugo. Avion je brži od srca. Dođeš brzo i odeš brzo. Ne tuguješ mnogo. . . . Možeš se vratiti mnogo puta na isto mjesto. Prestaješ da tuguješ za prošlošću. Uviđaš da je prošlost nešto što ti je samo u mislima, nešto što ne postoji u stvarnom životu. Gaziš po prošlosti, razbijaš ju. U početku, to je kao da gaziš po vrtu. Na kraju, ti hodaš po pukom tlu.

Apsolutno putovanje, izgleda, uništava nostalgiju apsolutno. U tom slučaju, dvojstvo imigrantovog života postaje stvarnost, i to ne bolna: dva života mogu se živjeti simultano a ne konsekutivno. No taj lijek za nostalgiju— često putovanje avionom—suviše je skup i samo imućni ga mogu sebi priuštiti. Znam za Sarajku koja živi u Americi i koja često vikendom leti u Bosnu da posjeti majku i proba bosansku hranu. To je zacijelo drukčije iskustvo egzila od, recimo, onog sefardskih Jevreja izgnanih iz Španije 1492, koji su tokom mnogih generacija živeći u Bosni i drugdje čuvali kućne ključeve u nadi da će se vratiti, kao što su održavali i svoju vjeru, španski jezik i pjesme.

Ima i drugih lijekova za nostalgiju i teškoće imigrantskog života nego što su česti letovi kući—ili bacanje starih kućnih ključeva. Jedan je vrijeme, koje, kao što znamo, liječi sve, a drugi je imigrantovo svjesno nastojanje da prihvati novi život kako dolazi, racionalno i, kako Amerikanci vole da kažu, pozitivno (pozitivnost je krupan pojam koji

odražava javni i privatni optimizam američke kulture, bar do posljednjih kriza). Isto tako, imigrantova glavna dilema—kako postići snošljivu ravnotežu između dvaju života, kako se ne izgubiti u novoj kulturi ali i ne ostati potpuno po strani od nje—razrješava se često na prirodan način: i očuvanjem i prihvatanjem, očuvanjem onog starog što želiš zadržati i prihvatanjem novih stvari koje hoćeš ili možeš prihvatiti. Amerika je, sa svojim slobodama, uvijek bila pogodna za to jer ti dopušta mnogo u privatnom životu, i ovdje možemo pomenuti religiju, jezik i druge lične stvari koje možeš slobodno njegovati, čak i jednu tako “neameričku” stvar kao što je spavanje popodne.

Mi u porodici smo zadržali svoj jezik, ali naravno upotrebljavamo engleski van kuće i u tome ne vidimo nikakav problem. Ne smatramo problemom ni ako počnemo rečenicu na bosanskom a završimo ju na engleskom, ili obratno. Upotreba dvaju jezika svakako je korisna stvar, između ostalog i stoga jer se tako dodatno zapošljava mozak. (Naš jezik omogućuje i ogovaranje drugih u njihovom prisustvu). Ja također koristim maternji jezik kad se predstavljam u Americi jer pri izgovoru imena i prezimena moram upotrijebiti dva glasovna sistema— engleski i bosanski/hrvatski/srpski. Čovjek može zamisliti kakav je izazov moje prezime za ljude s kratkim rasponom pažnje. No, paradoksalno je da je to prezime, koje djeluje zastrašujuće na papiru, samo tigar od papira: ono se može lakše izgovoriti na engleskom nego moje ime, koje ima složeniju fonetiku za izvorne govornike engleskog.

Bez obzira na ove vedrije, fonetske trenutke imigrantskog života, egzil je stanje koje čovjeku donosi razne teškoće (život te stavlja na tvoje mjesto—ili bar to Amerika čini) koje se ne mogu lako i brzo prebroditi. Egzil, međutim, daje i “određene nagrade”, “dvostruku perspektivu” i svjež uvid, kako kaže Edward Said, jer stavlja imigranta na marginu nove kulture odakle ima priliku da vidi više no oni u njenom centru, to jest izvorni žitelji i “korisnici” te kulture. To mjesto na margini mu daje i izvjesnu slobodu i mogućnost samospoznaje. Eva Hoffman, američka spisateljka poljskog porijekla, i sama imigrant, ide dalje od Saida kad kaže da egzil u modernim vremenima, i u postmodernoj teoriji, “postaje seksi . . . privlačan, zanimljiv”, te da su “nomadizam i dijasporizam postali pomodni u intelektualnom diskursu” jer podrazumijevaju “prednosti nestabilnosti, marginalnosti, odsustva i izvanjskosti”. No Hoffmanova nas upozorava na to da se seksi i privlačan, zanimljiv život imigranta plaća cijenom muke i gubitka.

I tako, kao i mnogi drugi skorašnji imigranti koji su kao odrasli ljudi došli u Ameriku, ja živim svoja dva života i konsektivno (prvo sam živio tamo, a sada živim ovdje) i simultano (iako sad živim ovdje, mentalno živim i tamo). Živim svoja dva života za cijenu jednog i to, u komercijalnom smislu i u datim prilikama, nije tako loš aranžman. Ali, i kad sam živio u Bosni živio sam dva života, i onaj drugi je bio moj profesionalni život, usmjeren prema Americi. Nekada sam iz Bosne proučavao Ameriku dok se sada u svom čitanju, istraživanju i pisanju usmjeravam od američkih studija ka balkanskim i ka Bosni. Nekad sam bio bosanski amerikanista; u Americi, postajem američki bosnista. Uvijek je uzbudljivije proučavati ono što je udaljeno. Ali u jednom drugom smislu, moj praktični, nastavni rad nije se bitno promijenio. Zapravo, tu sam napravio puni krug jer sada radim isto što i prije—predajem engleski strancima.

Što duže živim u Americi to se više moje dvije zemlje približavaju jedna drugoj ili se čak spajaju, tj. moja nova zemlja sve više počinje da liči (ili tako bar osjećam) na moju

staru zemlju. Stvari i događaji ovdje poprimaju déjà vu obrise, kao i moj stav prema njima. Pitam se je li to neka psihološka opsjena ili process istinskog prilagođavanja. Šta, ili ko, se promijenio? Moje pamćenje stare zemlje? Nova zemlja? I jedno i drugo? Bilo kako bilo, ono što izgleda izvjesno jeste da ljudska priroda i priroda stvari izbijaju kroz površinske razlike: kako vrijeme prolazi i novina i romansa Amerike blijedi, vidim i osjećam ovdje više toga što me podsjeća na raniji život. Dvije zemlje počinju da nalikuju jedna drugoj u dubokom, opštijem smislu—razlog kako za utjehu tako i za razočarenje.

Sudbina jednog imigranta: Dva života za cijenu jednog

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.